

Makalenin geliş tarihi: 21.05.2020
Makalenin kabul tarihi: 14.06.2020

Türkçe ve Almanca Karikatürlerde Ünlemler: Dilbilimsel Bir İnceleme

Interjections in Turkish and German Cartoons:
A Linguistic Study

Dursun KARAKAYA*

Özet

Ünlemlerin dilsel bütünlük içindeki yerleri nedir, ünlemler nasıl anlam kazanırlar, Almanca ve Türkçede ortak ya da farklı özellikleri nelerdir gibi sorulardan yola çıkılarak; çalışmada, Almanca ve Türkçe karikatürlerde ünlem bildiren ifadeler; biçimsel ve anlamsal özellikleri ele alınarak karşılaştırılmıştır. Ünlemler, daha çok konuşma dilinde kullanılan ve anlamlarını genellikle kullandıkları bağlama göre kazanan dilsel öğelerdirler. Karikatürler ise sahip oldukları görsel ve metinsel boyutlar sayesinde bir göstergenin anlam kazanmasını sağlayan bağlamın tespit edilebileceği en uygun basılı iletişim araçları arasındadırlar. Bu özellikleri dolayısıyla ünlemler ve karikatürler çalışmada ele alınan temel inceleme konularını oluşturmaktadırlar. Söz konusu inceleme ve ardından yapılacak bir analiz için ünlem bildiren sözcüklerin içinde yer aldığı Almanca ve Türkçe karikatür çiftleri; ünlem sözcüğünün bildirdiği sevinç, üzüntü, tikslenme, şaşkınlık, talep etme gibi duygu ve özelliklerine göre, durumsal olarak eşleştirilerek karşılaştırılmıştır. Dilbilimsel teorik açıklamaların ardından yapılan uygulamalı karşılaştırmada her iki dile ait seçilmiş karikatürler ve içlerinde geçen ünlemler göstergebilimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel açılardan incelenmiş, oluşturulan tablolar yardımı ile analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda resim metin ilişkisi yönünden Almanca karikatürlerde metin daha çok tümleyicilik ve yedeklik özelliği gösterirken; Türkçe karikatürlerde metinlerin genellikle bağımlılık özelliği gösterdiği saptanmıştır. Türkçe karikatür metinlerinde daha fazla söz sanatı kullanıldığı ve ünlemlerin metindeki anlam ayırt edici ve dilsel işlevi artırıcı özellikler sergilediği belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ünlem, Karikatür, Göstergibilim, Anlambilim, Edimbilim, Bağlam

Abstract

For this study, some questions such as what are the places of interjections in linguistic, how do interjections gain meaning, what are their common or different characteristics in German and Turkish have been set out. Interjections are linguistic elements that are used mostly in the spoken language and whose meanings are generally gained in the context in which they are used. And cartoons with their visual and textual dimensions are the most appropriate printed communication tools, because they create the concept which allows a sign to gain its meaning. Because of these features, interjections and cartoons constitute the main study topics discussed in this

* Öğr. Gör. Anadolu Üniversitesi, dursunkarakaya@anadolu.edu.tr Orcid: 0000-0002-0958-6859

study. For that discussion and a subsequent analysis German and Turkish cartoon couples containing an interjection were matched and compared. While doing this, the emotions and features of interjections such as joy, sadness, disgust, confusion and demand are taken into account. In the study, the expressions of interjections in German and Turkish cartoons; their formal and semantic features are handled and compared. In the applied comparison made after the linguistic theoretical explanations, the selected cartoons and the interjections in both languages were examined in terms of semiotic, semantic and pragmatic aspects, analyzed and interpreted with the help of the tables. The result of the research shows that, while the texts in German cartoons in terms of picture-text relation, show more *complementarity* and *redundancy*; the texts in Turkish cartoons show generally *dependence*. It was determined that more *figure of speech* was used in Turkish cartoon texts, and that the interjections exhibited meaning-differentiating and linguistic function enhancing features.

Keywords: Interjection, Cartoon, Semiotics, Semantics, Pragmatics, Concept

GİRİŞ

İnsanlar arasındaki iletişimin temel aracı olan dil, aklın ve düşüncenin bir ürünü kabul edilir ve aralarında sürekli bir etkileşimin olduğu bilinir. Ancak insanlar arasındaki bu iletişimin yalnızca düşünce-konuşma, ya da düşünce-yazı kanalıyla sağlanan bir bilgi alışverişi olduğu düşünülemez. Çünkü bu bilgi, iletişimin tarafları olarak dili kullanan kişilerden konuşanda bir amaç/niyet sonucu ortaya çıkmakta ve dinleyende belirli tepkilerin oluşmasına, onun belirli davranışlar sergilemesine sebep olabilmektedir. Morris (1973: 80) iletilen bu bilgi ve davranışları gösterge olarak nitelemektedir. Burada kişilerin aynı dili kullanması temel şarttır. Ancak önemli bir diğer nokta ise; alıcının aktarılan bilgiyi (yan anlamsal olarak da) çözümlenecek önbilgiye ya da deneyime sahip olması gerektiğidir. Böylesine bir iletişim sürecinde işin içine konuşana ve dinleyene ait duygular da girdiğinde, dilsel olarak bu verileri aktarmak ünlem bildiren sözcüklerin görevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ünlemlerin dilsel bütünlük içindeki yerleri nedir, ünlemler nasıl anlam kazanırlar, Almanca ve Türkçede ortak ya da farklı özellikleri nelerdir gibi sorulardan yola çıkılarak; çalışmada, Almanca ve Türkçe karikatürlerde ünlem bildiren ifadeler; biçimsel ve anlamsal özellikleri ele alınarak karşılaştırılmaktadır. Söz konusu karşılaştırma farklı iki dile ait dilsel verilerin karşılaştırılması olması açısından; karşılaştırmalı dilbilimin çalışma alanına girmektedir. Karikatür, barındırdığı resim-metin ilişkisi bakımından ele alındığında ve iletişimsel bir kod olarak düşünüldüğünde göstergebilimin ve karikatürlerdeki ünlemlerin sahip olduğu anlam irdelendiğinde ise anlambilimin ve onun bütünleyici alanı olan edimbilimin konusudur. Bu çalışma da bu perspektiften ele alınacak ve göstergebilim, anlambilim ve karşılaştırmalı dilbilim düzleminde ilerleyecektir. Çalışmanın kapsamını oluşturan disiplinlerden karşılaştırmalı dilbilimi; Nickel: “iki veya daha fazla dil bir *tertium comparationis*¹ temelinde tüm boyutlarıyla karşılaştırmak” olarak tanımlamaktadır (1980: 663’den aktaran Vater 2002: 277). König (2012: 14) karşılaştırmalı dilbilimin özelliklerini eş zamanlılık (Alm. Synchronie), kısmilik (Alm. Granularität), dar kapsam (Alm. Skopus) ve dile başka bir dilin bakış açısından yaklaşma (Alm. Perspektivierung) kavramlarıyla özetlemektedir. Burada tüm bir sistemi karşılaştırmak gibi büyük bir hedef yoktur, bu

¹ Retoriğe ait, Latince bir kavramdır. Kelime anlamı ‘karşılaştırmadaki üçüncü’dür. Bir karşılaştırmanın şartı, en azından bir ortak özelliğe sahip olan şeylerin karşılaştırılmasıdır ve karşılaştırmanın dayanağı olan bu ortak özellik ‘tertium comparationis’ kavramı ile ifade edilir.

çalışmadaki karikatürlerde ünlem belirten ifadeler örneğinde olduğu gibi yalnızca kısmi karşılaştırmalar söz konusudur.

1. GENEL ANLAMDA KARİKATÜR

Karikatür kelimesi Latince “cartoon” kelimesinde türetilmiş, Romalılar tarafından bir şeyi tarif eden figür anlamında kullanılmıştır. Bu figürler 17.YY.’a kadar “cartoon” olarak nitelendirilmiş, sonrasında Fransızlarca karikatür denilmiştir. Bugün genel olarak kullanılan, “*insanları güldüren grafiksel mizahi bir temsil*” anlamı da Fransızlara dayanmaktadır (Bkz. Şahin 2000: 38). Marhenke (2003: 24), karikatürü; bir kişiyi komik ve gülünç göstermek için onun karakteristik özelliklerinin ve davranış biçiminin özellikle abartı ve çarpıtma yoluyla grafiksel ve sözlerle süslenmiş tasviri olarak tanımlar.

Her iki tanıma göre de karikatürün bir mizah unsur barındırmasının yanı sıra, tanımlarda geçen *temsil* ve *tasvir* kavramları önemlidir. Yani karikatürler güncel bir olayın komik bir şekilde aktarılması için kodlanmış görsel ve metinsel boyutları bulunan göstergelerdir. Söz konusu göstergenin doğru ve anlaşılır aktarılması için karikatür, zaman ve mekân verisini içinde barındırmalı ve konusunun çerçevesini iyi çizmelidir. Tanımlardaki karikatür özelliğini taşıyabilmesi için de göstergenin aktardığı gerçekliği, mizahi ve eğlenceli biçimde anlatabilmelidir. Ancak her karikatürün komik olması beklenmemelidir. Çünkü genel olarak karikatürün ikisi mizah barındırmayan üç türü bulunmaktadır. Bunlar: Yukarıda bahsedilen mizahi (Alm. humorgrafische) karikatürler; konusu gerçek, hatta genelde gündelik hayattan ve politikadan olan ancak karakterlerin kurgulandığı ve genelde mizah ögesi barındırmayan grafiksel (Alm. graphische) karikatürler ve tamamen kurgusal olan ve yer yer didaktik olarak da kullanılan karikatür serileri ya da çizgi romanlardır (Alm. Dessin Anime).

2. KARİKATÜR VE ÜNLEM İLİŞKİSİ

Gedizli (2015: 127) ünlemleri; anlamın, anlatımdaki durumuna uygun hale gelmesini ve kendi anlamını koruyarak varyant kazanmasını sağlayacak yardımcı unsurlar olarak tanımlamış, sözcük türü olarak ünlemlerin ne anlam ne de anlatım işlevi olan, ancak her iki unsur için de gerekli durumlarda devreye giren üçüncü bir unsur olduğunu belirtmiştir.

Gedizli’nin, anlam ve anlatımda doğrudan bir işlevinin olmadığını belirttiği, dili kullananlar arasındaki duygu aktarımı görevini üstlendiğini belirttiğimiz ünlemi Vardar (2007: 205) şöyle tanımlamaktadır:

“Ünlem: (Alm. Interjektion, Ausruf, Empfindungswort, Fr. interjection, İng. interjection). Konuşucunun duygusal bir tepkisini dile getiren, korku, sevinç, şaşkınlık, acıma anlatan, çağrı, buyruk, yasaklama, vb. belirten ve tek başına tümce oluşturabilen sözcük. Örneğin A!, ey!, ya!, hadi!, vah! Sözcükleri Türkçedeki ünlemler arasında yer alır. Yansımalar, adlar, eylemler, vb. de ünlem olarak kullanılabilir...”

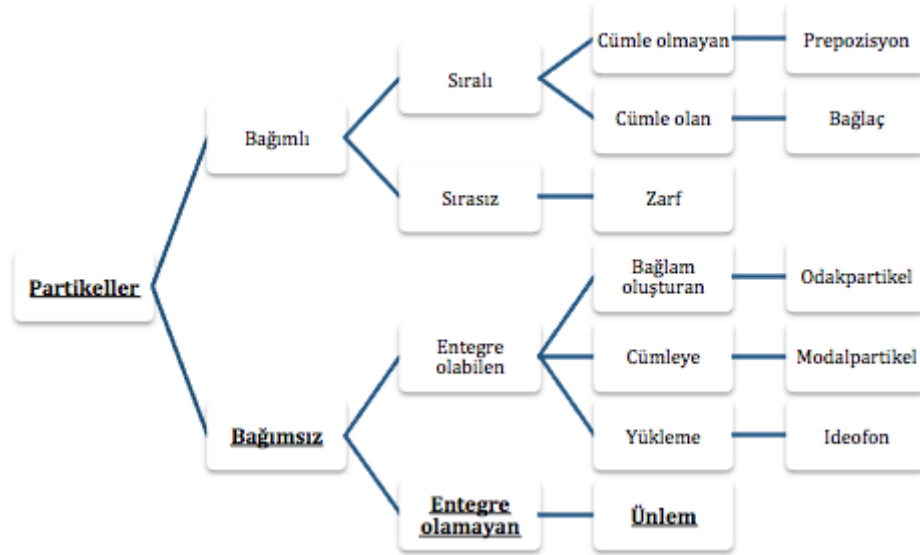
Bu üç belirmeye göre Türkçede ünlemler biçim olarak sözcük olan ancak türü bakımından isimler ve fiiller gibi tam olarak konumlandırılmamış, daha çok duruma göre kullanım alanı bulan dilsel unsurlardır.

Ünlemlerin Almancada ne ifade ettiğine baktığımızda ise; Bußmann (1990: 349) ünlemleri (Alm. Interjektion), birtakım duyguları, bedduaları, küfürleri ve başkalarıyla bağlantı kurma talebini dile getirmeye yarayan sözcükler olarak tanımlamaktadır. Bußmann bu sözcüklerin, ne sentaktik olarak cümle gibi bir

bütünlüğe, ne de morfolojik açıdan leksikal bir anlama sahip olduklarını, bu yüzden bu sözcüklerin, sözcük türü olarak ne olduklarının tartışmaya açık bir konu olduğunu belirtmiştir.

Bu açıdan Türkçede ve Almancada ünlemler benzer özellikler taşıyan ve dilsel bütünlük içerisinde benzer bir konuma sahip dilsel unsurlardır diyebiliriz. Örneğin “*çatırtı*” kelimesi tür açısından yansıma sözcük olarak değerlendirilirken, “*Çatırt!*” kelimesi yansıma sözcüktür denilemez; ancak yansıma sözcük özelliği de taşıdığı vurgulanabilir.

Erfurt Üniversitesi'nden Prof. Christian Lehmann (<http://www.christianlehmann.eu/>) (Erişim: 20.04.2018). Almancada ünlemlerin; tek kelime dahi olsalar, cümle yeterliliği gösterebilen ilgeçler (Alm. Partikel) olduğunu belirtmiştir. Ve dilsel bütünlük içerisindeki yerleri üzerine aşağıdaki detaylı şemayı hazırlamıştır:

Şekil 1: Lehmann'ın “İlgeçler (Partikel) Şeması”

Hubmann (http://www.sonni.tv/deutsch_grammatik.htm Erişim 25.03.2017) ise daha çok anlam üzerinde durmuş ve; ünlemleri, sevinç, acı, şaşırma, üzüntü ve tikslenme bildiren *duygusal ifadeler*; saat tıkırtısı (tik-tak), zil sesi (ding-dong), hayvan sesleri (miau, wau-wau) gibi *günlük hayattan yansıma sözcükler*; Psst!, He! gibi *talep bildiren sözcükler* olarak üç ana gruba ayırmıştır. Karikatürlerde “Grins!” (grinsen: sırıtmak), “ächz!” (ächzen, inlemek, sızlamak) gibi mastar eki atılmış eksilteli fiillerin ve konuşmacının tereddüt anlarında kullandığı “ähm”, “hmm”... gibi kelimelerin de içinde bulunduğu diğer ifadeleri de dördüncü grup ünlemler olarak görür.

Tüm bu veriler ışığında; ünlemlerin her iki dilde de fonolojik ve sentaktik bakımdan benzer özellikler sergilediği ve dilsel bütünlük içinde benzer konumlandırıldığı söylenebilir. Türkçede de anlamsal açıdan ele alındıklarında; ünlemlerin fiiller ve isimler gibi bir anlam önceliğine sahip olmadıkları görülür. Gedizli (2015: 131) leksikal olarak zaten bir anlamı olan sözcüklerden türeyen ünlemleri, “*ünlemlenmiş sözcükler*”; geriye kalanları ise “*temel ünlemler*” olarak nitelirmektedir. Buna göre ünlemlenmiş sözcüklerin anlamları açık ve anlaşılırken,

temel ünlemlerde anlam belli değildir, ancak belirli koşulların oluşturulması ile doğru anlam kavranabilir. Belirli koşullara bağlı oluşan anlam konusu ilerde detaylı olarak ele alınacaktır.

Ünlemlerin karikatür ile ilişkisine bakıldığında, karikatürlerde çok fazla ünlem kullanıldığı görülmektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan *temel ünlemlerin* yanı sıra patlama, çarpma, vurma gibi eylemlere ait yansıma sesler karikatürlerde sıklıkla, boom, poawww, dong, ztong..., gibi ünlemlerle karşılanmaktadır.

Erben, ünlemlere teknik metinlerde neredeyse hiç karşılaşılmazken, konuşma dilinde oldukça sık kullanılan öğeler olduğunu belirtir (aktaran Henne 1978: 44). Ünlemlerin daha çok konuşma diline özgü öğeler olduğu düşünüldüğünde de büyük ölçüde diyaloglardan oluşan karikatür metinlerinde çok sık kullanılmaları hem dilbilgisel açıdan hem de az ifadeyle vurguyu arttırması bakımından işlevsel açıdan tesadüf değildir.

3. KARİKATÜR, GÖSTERGE VE ANLAMBİLİM İLİŞKİSİ

Vardar (2007: 106); çalışmamızın kapsamının kesiştiği bir diğer disiplin olan göstergebilimi, "*toplum yaşamı içinde ele alınan gösterge dizgelerini ele alan dal*" olarak tanımlar. Söz konusu gösterge dizgeleri ise dilsel ya da dil dışı birimlerden oluşmaktadır. Yani göstergeler olan bu birimlerin neyin göstergesi olduğu ve bu yolla aktardığı anlam, göstergebilimin konusunu oluşturur. Kullandığımız jest ve mimikler, konuştuğumuz dil, toplumsal kurallar, farklı durumlara göre davranış biçimlerimiz; doğa olayları, heykel, tiyatro, müzik gibi sanatsal etkinlikler gösterge dizgelerine örnek olarak gösterilebilir. Örneğin aslan sözcüğü bir hayvanın, duman ateşin, gülen surat mutluluğun... göstergesi olabilmektedir. Ancak bu noktada karşımıza, bazı göstergelerin bireyden bireye, ya da toplumdan topluma ve zamana göre değişebilir olduğu olgusu çıkmaktadır. Pek çok insan için Nazilerin/Naziliğin göstergesi olan gamalı haç, Hindistan'da sabır ve kararlılığın, Çin'de ve doğu kültüründe Buda'nın göstergesidir. Bu anlamda karikatürlerde yer alan imgeler ve bunlara bağlı ünlem ifadeleri Alman ve Türk toplumlarında neyin göstergesi olduğu, aralarında fark ya da benzerlikler olup olmadığı göstergebilimsel açıdan da ele alınması gereken bir sorundur.

Şahin (2014: 15-16) doğal ve insanların oluşturduğu yapay göstergeler olduğunu ve bunların yapılarına göre; "*belirten olan gösterge*", "*simge olan gösterge*" ve "*resim (çizim) olan gösterge*" olmak üzere üç farklı türünün bulunduğunu belirtir. Buna göre örneğin yüzde çıkan bir sivilce, belirten olan gösterge olarak, hormonal bir rahatsızlığı gösteriyor olabilir; ya da aslan Galatasaray'ın göstergesi olarak, simge olan gösterge türüne bir örnek sayılabilir. Karikatürler ise daha çok çizim olan gösterge türüne örnek olarak gösterilebilir. Çünkü bu tür göstergeler, bir gerçekliğin, bir nesnenin ya da bir durumun resim ya da çizim aracılığıyla aktarılması koşulunu taşır. Ancak burada dikkate alınması gereken bir diğer nokta ise karikatürlerde yer alan metinlerdir.

Karikatürler genelde imgesel düzey ile metinsel düzeyin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Nöth'e göre (2000: 492) resim ve metin birbirini tamamlayan iki yapıdır ve resimde eksik olan, metin tarafından tamamlanmaktadır. Resmin somut nesnelerin ve mekânsallığın aktarılması konusundaki üstünlüğüne karşın; metin de nedenselliğin ve zamansallığın yanı sıra soyut düşünce ve olguların aktarılmasında üstündür. Bu bağlamda Nöth (2000: 492) resim-metin ilişkisini: "Resimler metinleri görselleştirir, metinler de resimleri yorumlar. Bu sırada da bazen metnin içerdiği bilgi daha önemlidir, bazen de resmin aktardığı bilgi daha baskındır." şeklinde açıklar.

Resim (çizim) olan gösterge dizgesindeki resim ile metin arasında, içeriğin aktarımı konusunda birbirini tamamlamalarına yönelik ilişkiye; *Tümleyicilik* (Alm. Komplementarität) denir. Resim ve metnin birbirine karşı olan durumu ise

Bağımlılık (Alm. Dependenz) olarak adlandırılır. Bu ilişkide içeriğin aktarılması konusunda resmin mi, yoksa metnin mi daha ağır bastığı sorusunun cevabı *Baskınlık* (Alm. Dominanz) kavramıyla açıklanır. Bazı durumlarda da aynı içerik, ya da aynı gösterilen hem görsel gösterenle hem de metinsel gösterenle verilebilir. İki gösterenin bir bütün oluşturmadığı, diğerinin eksik yanını tamamlamadığı bu durumda ise “Yedeklik” (Alm. Redundanz) söz konusudur (krş. Nöth, 2000: 491-493).

Afiş, gazetede ki manşet haberi, reklam broşürü, kitap kapağı gibi resim olan göstergelerde; resim-metin ilişkisi incelendiğinde, iletişimsel boyutunu bir kenara bırakırsak, yukarıda bahsedilen tümleyicilik, bağımlılık, baskınlık ve yedeklik özellikleri üzerinde durulması yeterli olabilecektir. Resim olan gösterge türü olmasına rağmen, karikatürde durum biraz farklıdır.

Karikatürdeki resim-metin ilişkisi yalnızca göstergebilimsel açıdan ele alınması karikatürün tamamı ile verilmek istenen mesajın anlaşılması için yeterli olmayabilir. Burada yapısal anlambilime ve anlamsal ilişkilere de değinmek gereklidir. Bu konuda; Er (2015: 17) önde gelen göstergebilimcilerden biri olan Eco'ya dayandırdığı görüşünü “... Gösterge bir aktarım aracıdır ve anlamsal olarak algılanamadığında gösterge değeri taşımaz. Fakat anlam ile doğrudan bağlantısı olan şey semantiğin çalışma alanıdır.” şeklinde açıklamaktadır.

Bu noktadan hareketle; anlambilimde anlamı oluşturan anlam ilişkilerinin (Alm. semantische Relationen) göstergebilimdeki resim-metin ilişkisi görüşümüze katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Anlamın oluşumunda rol oynayan şey; anlam ilişkilerin dilsel ifadeler arasındaki denklik, benzerlik, bileşim, karşıtlık, içerme... gibi mantıksal bağlar yardımıyla ortaya konmasıdır (Vater, 2002: 142). Örneğin “adam” kelimesi anlam olarak “eril” ve “yetişkin” kelimelerini içeren bir bileşimdir. Ya da “eril” kelimesi, anlamsal açıdan “dişil” kelimesinin karşıtıdır. Yani anlamı belirleyen şey; kelimenin kendisinden ziyade, diğer kelimelerle ve içinde bulunduğu metinle olan ilişkisidir. Bu durum anlamsal bağlam (Alm. semantisches Konzept) denen; anlamın, bütünü içinde bulunabileceği bir bağlamın oluşmasına yol açar. Buna göre de anlam; statik, nesnel bir doğru değil, zamana, mekâna ve duruma göre değişebilen, deneyimle öğrenilen öznel bir yapıdır. Buna bağlı olarak da anlam aynı kültürde dahi olsa her birey için özdeş olmayabilecekken; farklı kültürlerle ait bireylerde çok daha değişik çağrışımlar ifade edebilir.

Anlam konusundaki bu görüşlere; düzenlam, yananlam boyutunu ve Sapir-Whorf hipotezi olarak bilinen; dili, farklı gözlem ve göstergelerle içselleştiren insanların, farklı dünya görüşlerine sahip olacağı ve bunun da dilsel olarak kişiden kişiye değişen düşünce ve algılama yapısına sebep olacağı görüşünü de eklediğimizde; karikatürlerin ve içlerinde yer alan ünlem ifadelerinin, Alman ve Türk toplumlarında nasıl kullanıldığı ve uyandırdığı etkilerin hangi açılardan ele alınması gerektiği biraz daha netlik kazanmış olacaktır.

Ayrıca modern göstergebilimin kurucuları sayılan Saussure, Peirce ve özellikle Morris'in gösterge konusundaki görüşleri çalışmada dikkate alınan temel görüşlerdir. Saussure'ün göstergebilimde ikilemelerinden “ayırıcılık ve yedeklik” (Alm. relevant-redundant) kavramları karikatürlerde yer alan ünlemlerin cümle ya da bütünlük içinde ne ölçüde gerektiği konusunda yol gösterici olacaktır. Yani karikatürlerde yer alan ünlemler anlam ayırt edici ve vazgeçilemez yani “relevant” mıdır, yoksa öncelikle ayırt edici bir özellik taşımak yerine, dilsel

işlevselliği arttıran “redundant” özellik mi taşırlar. Ünlemlerin bu özelliklerini neye göre kazandıklarını, yine Saussure’ün “*kavram*” (*concept*) yapısına bakarak ortaya koymak mümkündür. Saussure *kavramı*; iletişimin, bireyin dışında kalan, bireyin kendi başına kesinlikle yaratamayacağı ve değiştiremeyeceği sosyal yönü olarak tanımlar ve ancak toplumun geneli tarafından kabul edildiğinde var olabileceğini vurgular (2004: 59). Buna göre, bir çocuk kavramları ancak zamanla öğrenir ve uygun kavramları uygun durumlarda kullanma yeteneğini geliştirir. Bu çalışmada da dildeki yerleri tartışmalı olan ve sözü edilen kavramlaşma sürecinden ayrı düşünüldüğünde anlamları netlik kazanamayacak olan ünlemler için bağlamı oluşturan şey karikatürün kendisidir. Dahası karikatür okuyucusu; mizahi karikatürlerde kaynak kültürün toplumsal anlayışına uzak ya da politik karikatürlerde, karikatürize edilen olaya ait önbilgiye sahip değilse; bağlamı anlamakta zorlanacaktır.

Peirce’in gösterge modeline göre gösterge, dolaylı gösterge (Alm. Repräsentamen), nesne (Alm. Gegenstand) ve çağrışım (Alm. Interpretant) olmak üzere üç farklı yapının birleşmesiyle oluşmaktadır (Vulli, 2002: 28). Bu modelde çalışmamız için önemli olan bileşen “Interpretant” kavramıdır. Çünkü buna göre aynı nesne/gösteren farklı durumlarda, ortamlarda, hatta dillerde farklı çağrışımlara yol açabilmekte ve başka bir gösterge haline alabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın uygulama kısmında dilsel birer gösterge olan karikatürler ve duyguyu aktarımında kullanılan ünlemlerin bireye, topluma ve kültüre göre değişen çağrışımlar yapabileceği hususu göz önünde bulundurulmuştur.

Yukarıda, karikatürün bir durum ya da kişiyi abartı veya çarpıtma yoluyla tasvir eden yapısından bahsetmiştik. Mizahi unsuru barındırmanın bir gerekliliği olarak kabul edilebilecek bu durum, anlamın oluşmasında ya da belirginleşmesinde de farklı yöntemler kullanılmasına sebep olmaktadır. Bu yöntemlerin başında da ironinin olduğu söz sanatları gelmektedir. Çünkü bir karikatürdeki anlam boyutuna baktığımızda, anlamı belirleyen anlam ilişkilerinden *çelişkinliğin* (Alm. Kontradiktion) göstergebilimsel açıdan resimmetin ilişkisi için de ön planda olduğunu görürüz. Bu yolla da karikatürün komikliği artırılmış olur.

Morris ise dildeki göstergelerin sözdizimi, dilbilgisi kuralları ve mantık çerçevesinde araştırılması gerektiğini savunur ve göstergeye davranışçı açıdan yaklaşır. Ona göre etki ve tepki göstergenin olmazsa olmaz koşuludur. Kişilerin aynı dilsel göstergelerin anlamsal eğilimlerini davranışta gösterme zorunluluğu vardır (1981: 80’den aktaran Şahin, 2014: 48). Bu anlamda göstergenin anlamı yukarıda sözü edilen anlamsal bağlam ile oluşmaktadır. Karikatür okurlarının yanısıra karikatürlerdeki karakterler göstergelere tepki verecek bir durumdadırlar (Alm. Disposition’a sahiptirler) ve bu durumu oluşturan etkenler (Alm. Reiz) karakterlerde tepkisel (Alm. Reaktion) hareketlere yol açmaktadır. Bizim durumumuzda karikatür karakterlerin kullandıkları ünlemler Morris’in sözünü ettiği tepkilerdir.

4. KARİKATÜR VE PRAGMATİK İLİŞKİSİ

Karikatürü görsel ve metinsel boyutu bulanık, iletisi olan bir gösterge olarak tanımlamış, bu iletiye çözümlenmek için de göstergebilim ve anlambilim kuramlarından faydalanılacağını belirtmiştik. Bugün anlambilimin bütünleyici alanı olarak kabul edilen edimbilim (pragmatik); Garric, Calas’a göre göstergelerin oluşma koşullarını, onları yorumlayan ya da kullananlarla ilişkisini de inceler; göstergelerin işleyişiyle belirlenen çok geniş bir alan olan ruhbilimsel ve toplumbilimsel olguları içine alır (aktaran Eziler Kıran 2014: 727). Buna göre her söz belli bir zamana, belli bir yere ve konuşan öznelerin buldukları belli bir dilsel duruma ya da iletişim durumuna bağlıdır. (Nyckees, aktaran: Eziler

Kıran 2014: 727). Yani, ifadenin anlam kazanması, kullanım ve eylemi de içeren belirli bir *bağlamın* varlığına bağlıdır.

Nunan, bağlamı; dilsel bağlam ve dildışı/pragmatik bağlam olmak üzere ikiye ayırır: Buna göre dilsel bağlam, söylemin bileşenlerinden olan dilin kendisidir. Dildışı ya da pragmatik bağlam ise şaka, hikâye, ders gibi *iletişim türünü*; iletişimin amacı olan *konuyu*; yer, zaman, odanın büyüklüğü, mobilyaların dizilişi, konuşanın kıyafetinin kalitesi gibi fiziksel özelliklere dayalı bilgileri barındıran *düzeni*; iletişimin tarafları ve aralarındaki ilişki ile iletişimsel etkinliğe dair ön bilgi ve çıkarımları içeren bir bütündür (aktaran Narimo, 2012: 10).

Karikatürlerde de anlamı oluşturanın; metnin yanı sıra, öncelikle karikatürün yapılış amacından başlayarak, çizimlerin kendisi ve daha çok bu çizimlerle betimlenen fiziki koşullara dayalı bilginin aktarılmasını sağlayan düzen ile karikatür okurunun ön bilgi ve varsayımlarını da içeren geniş kapsamlı bir bağlam olduğu söylenebilir. Bu yüzden de sözü edilen pragmatik bağlam özellikleri dikkate alınarak incelenmelidir.

5. YAPILAN BENZER ÇALIŞMALAR

Karikatür üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda; daha çok mizah kültürü açısından değerlendirmeler, eğitimde karikatür kullanımı, karikatürlerle ya da karikatürlerde siyasi söylem konularının ele alındığı görülmektedir. Ayrıca içerdiği görsel malzemenin fazla olması karikatürleri grafik sanatlar ile ilişkisi bakımından da bir araştırma konusu yapmıştır. Ancak bunların yanında, toplumda bazı imgelerin nasıl algılandığına dair; Ayşe Atik'in yaptığı "*II. Meşrutiyet dönemi karikatürlerinde Osmanlı kurumları, gündelik yaşam ve halk imgeleri*" (YL. Tezi 2014), M. Burak Büyüktopçu'nun yaptığı "*Alman Karikatürlerinde Türk İmgesi*" (YL. Tezi 2014) ya da Hubertus Fischer'in yaptığı "*Wer löscht das Licht?: europäische Karikatur und Alltagswelt, 1790-1990*" [Işıkları kim Kapatı?: Avrupa karikatürü ve gündelik hayat 1790-1990] (Kitap, 1994) gibi sosyolojik, göstergebilimsel ve tarihsel araştırmalar da yapılmaktadır. Bu çalışmaya en yakın çalışma ise Sedat Şahin'in "*Eine vergleichende Studie über die semiotische Bedeutung der Karikaturen in deutschen und türkischen Zeitungen*" [Alman ve Türk Gazetelerindeki Karikatürlerin Göstergebilimsel Anlamı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma] adlı yüksek lisans tezidir. Ünlemler söz konusu olduğunda ise üzerinde durulan konu daha çok ünlemlerin dilbilgisel özellikleri, dilsel bütünlük içindeki yerlerine yönelik saptama ve kendi içlerinde sınıflandırılmaları üzerinedir. Bu anlamda çalışmamıza en yakın çalışma ise; de Caldas'ın "*Estudo linguístico comparativo sobre onomatopeias em histórias em quadrinhos: Português / Alemão*" [Almanca ve Portekizce karikatürlerdeki yansıma sözcükler üzerine karşılaştırmalı bir dilbilim çalışması] (Makale 2011) adlı çalışmasıdır ve yalnızca yansıma sözcüklerden oluşan ünlemlerin daha çok fonetik ve fonolojik özellikleri üzerinde bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu anlamda o da çalışmamızdan ayrılmaktadır.

6. UYGULAMA

Araştırma konusu genel olarak ünlem bildiren sözcükler olduğu için; karikatür seçiminde bu konunun dışına çıkmamak adına, karikatürde aile içi durumlar, siyasi karikatürler, karikatürde çocuk gibi bir sınırlama yapılmamıştır. Bunun yerine ünlem bildiren sözcüklerin içinde yer aldığı her iki dilden karikatür çiftleri; ünlem sözcüğünün yukarıda sözü edilen sevinç, üzüntü, tikslenme, şaşkınlık, talep etme gibi özelliklerine göre, durumsal olarak eşleştirilerek karşılaştırılmış, göstergebilimsel olarak hem karikatürler hem de içlerindeki ünlemler tablolar yardımıyla analiz edilmiştir. Almanca karikatürler Ax, Türkçe karikatürler Tx şeklinde numaralandırılmış ve ardından, ilgili karikatür çiftinin

göstergebilimsel açıdan analiz edildiği bir tablo oluşturulmuştur. (x, aynı ünlem özelliğini taşıyan karikatürlerin ortak numarasıdır).

A1-T1: Seslenme-Çağırma Belirten Ünlemler

Karikatür A1

Karikatür T1

Gösterge	Görsel Düzey	Metinsel Düzey
Düzanlam	A1 elinde sopa ile çocuk, çocuğa arkası dönük politikacı, politikacının elinde kumbara	“He! Was ist mit meinem Kindergartenplatz?” “Politiker” ve “Spare”
	T1 uçak, kule, iki kule personeli	“-Kule, iniş izni istiyorum. - AA!! Uçağa bak! Uçak geçiyö!! Hey merhaba! Heeyy! -Bu yeni gelenle işimiz var anlaşılan.”
Yananlam	A1 Çocuk: yönetilen, halk Politikacı: yöneten, devlet	“He!” ünlemi seslenme-çağırma bildirmektedir.
	T1 Yan anlam yok!	“Hey!, Merhaba!! Heeyy!!” ünlemleri seslenme-çağırma bildirmektedir.
İkonlar-Semboller ve Retorik figürler	A1 Sopa: halkın politikadaki gücü ve yasalar, Kumbara: halkın parası	Alfabe Nida (Exclamatio) “He!” ünlemi bir nida bildirimidir.

		Tezat (Antithese): Büyük adam, küçük çocuktan korkuyor.	
	T1	Yok	Alfabe, Nida (Exclamatio) "Hey!" "Heey!" ünlemleri nida ve ironi bildirmektedir.
Resim-Metin ilişkisi/ Ünlemin anlam ilişkisi yorumu	A1	Parmağıyla politikacıyı göstererek konuşan çocuk, arkası dönük, afallamış politikacı	Metin anlamı tamamlayıcı bir işlevdedir. Ünlem dilsel işlevselliği arttıran partikel konumundadır!
	Tümleyicilik: resim ve metin birbirini bütünlemektedir.		
	T1	Resim biri mutlu biri şaşkın ve kızgın iki kule çalışanı ve uçağın gelişi	Metin anlamı tamamlayıcı bir işlevdedir. Ünlem ayırıcı özelliktedir!
Bağımlılık: Resim metine bağlı olarak anlam kazanmıştır.			

Tab. 1: A1 ve T1 Çözümlemesi

Bağlam analizi ile ünlemlerin kullanımına baktığımızda, A1 karikatürüne ait, tabloda da belirtilen düzenlemeler, yananamlar ve resim-metin ilişkisine dair analizler ışığında bağlam mevcut haliyle ortaya konabilmiştir. Ancak T1'de özellikle yananlam barındıran öge yoksunluğundan kaynaklanan açığı bağlam tamamlamıştır. Karikatür okurunun, uçak ile kule arasındaki iletişimde kullanılan mevcut teknik donanıma ait önbilgiye sahip olduğu düşünüldüğünde ve uçaktakilerin duyamayacak hatta fark edemeyecek olmasına rağmen, kule personelinin onlara el sallayarak "Hey! ... Heey!" ünlemleriyle seslenmesi, hem ünleme anlam ayırt edici özellik kazandırmış, hem de karikatürü ironi ile komikleştirmiştir.

A2-T2: Sevinç-Mutluluk Belirten Ünlemler

Karikatür A2

Karikatür T2

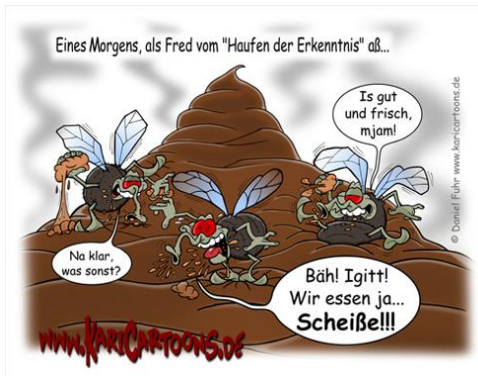
Gösterge	Görsel Düzey		Metinsel Düzey
Düzanlam	A2	bastonu ile kaydırdan kayan adam, çocuk ve kadın	“Von Gottes Willen Papa. Hast du jetzt auch noch vergessen, dass du alt bist!?” -Opa!! -Juchu”
	T2	evde insanlar, parti ortamı, yangın ve itfaiyeci	“-Heey! Erman da geldi! -Hani gelmiyecektin lan! -İşim çıktı geldim...”
Yananlam	A2	Çocuğun vücut dili mutluluk, kadının ki şaşkınlık	“Juchu!” ünlemi sevinç bildirmektedir.
	T2	Kapının yanındaki adamın elini kaldırması başarmak ya da mutlu olmak anlamlarını taşıdığı söylenebilir.	“Heey!” ünlemi burada sevinç bildirmektedir..
İkonlar-Semboller ve Retorik figürler	A2	Baston: ihtiyarlık Tezat (Antithese): çocuk parkında çocuk yerine yaşlı adam oynuyor.	Alfabe
	T2	İçki, cips: parti, eğlence	Alfabe, Abartma (Hyperbel): “heey!” ünlemi anlamı abartılı kılmıştır.
Resim-Metin ilişkisi / Ünlemin anlam	A2	Kaydırdan kayan ihtiyar, adam, sevinen çocuk, sorgulayan kadın.	Metin anlamı tamamlayıcı bir işlevdedir. Ünlem ayırıcı özelliktedir,

ilişkisi yorumu			vazgeçilemez!
	Tümleyicilik: Resim ve metin birbirini bütünlemektedir. Ancak ünlem, metnin baskınlık kazanmasını sağlamaktadır.		
	T2	Resim partide yangını söndürmeye gelen itfaiyeci	Metin ironi ile anlamı oluşturan baskın bir işlevdedir. Ünlem dilsel işlevselliği arttıran özelliktedir!
	Bağımlılık: Resim metine bağlı olarak anlam kazanmıştır.		

Tab. 2: A2 ve T2 Çözümlemesi

Karikatür çiftine bağlam oluşturmadaki yetkinlik ve ünlemlerin bağlam içinde anlam kazanması yönünden baktığımızda; A2'de insanların yaşlandıkça çocuklaştıklarının gösterilmesi gibi bir amaçtan yola çıkıldığında, parkta kaydırdaktan kayan ihtiyar bir adamın bağlamın oluşmasına büyük katkı sağladığı açıktır. Ancak "Juch!" ünleminin başka bir metinsel veri ile desteklenmemiş olması, sevinç bildirmesi konusunda okurun önbilgisine muhtaçtır. T2'de ise resimsel düzeyde elinde hortum ve üzerinde itfaiyeci üniforması ile gelen adamın yine mevcut olan yangını söndürmek, yani işini yapmak üzere geldiği görülmektedir. İtfaiyeciye ismiyle hitap eden kişinin onu önceden tanıdığı, hatta partiye gelip gelmeyeceği üzerine konuştukları da metinsel düzeyle bildirilmiştir. "Heey" ünlemi ise bu konuşmanın ardından gelebileceği bilinen itfaiyecinin, gelmesi üzerine gösterilen sevincin göstergesidir. Bu anlamda bağlamda herhangi bir boşluk yoktur. Ayrıca metinsel düzeyde ünlem dışında, "işim çıktı geldim..." ifadesi okur önbilgisine dayanan tersinme ile karikatüre mizahi değer katmıştır.

A3-T3: Tiksinme Belirten Ünlemler

Karikatür A3

Karikatür T3

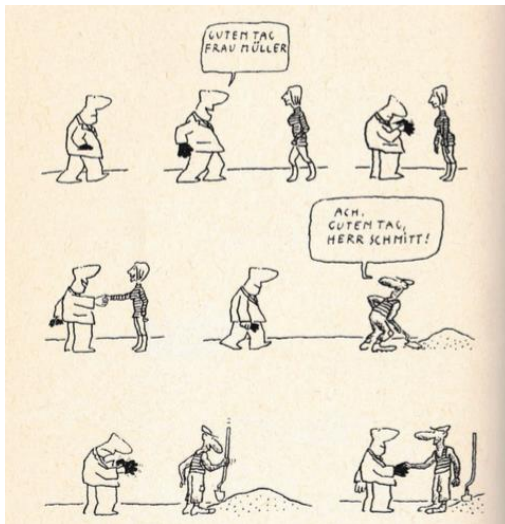
Gösterge	Görsel Düzey		Metinsel Düzey
Düzanlam	A3	dışkı yığını, üç sinek	“Eines Morgens, als Fred vom ‘Haufen der Erkenntnis’ aß... -Is gut und frisch, mjom! -Na klar, was sonst? -Bäh! Igitt! wir essen ja... Scheiße!!!”
	T3	Restoran, yemek yiyen ördek, garson	“-Solucan var mı?? - Solucan mı?? Iyyğğ Öğğ!! Kusura bakmayın bir an midem bulandı..! -Şaka yaptım şaka! Bana bir porsiyon döner getir!”
Yananlam	A3	Dışkı: pislik Sinekler: pislik	“ Bäh! Igitt! ” ünlemleri tiksine bildirir.
	T3	Yan anlam yok!	Iyyğğ!! ve Öğğ!! ünlemleri tiksine bildirir.
İkonlar-Semboller ve Retorik Figürler	A3	Kişileştirme (Personifikation): sinekler konuşuyor.	Alfabe, İroni/intak (Ironie/Personifikation): sinek normal yemeğinden tiksindiğini dile getiriyor.
	T3	Kişileştirme (Personifikation): ördek konuşuyor.	Alfabe, İroni/intak (Ironie/Personifikation): Ördek, döner sipariş ediyor.
Resim-Metin ilişkisi / Ünlemin anlam ilişkisi	A3	Dışkı yığını üzerinde dışkı yiyen sinekler, sineklerin jest ve mimiklerinden duygu ya da konu anlaşılabilir. Dışkı konu anlaşılabilir değildir.	Metin resme anlam kazandıran bir işlemdir. Ünlem anlam ayırt edici özelliktedir.

yorumu	Baskınlık: Metin anlam oluşturmada baskın durumdadır.		
	T3	Restoranda sipariş veren bir ördek, tek gözü kısılmış, eli ağzında insan bir garson. Çelişki söz konusudur ve anlamlandırılmaya muhtaçtır.	Metin, anlamı tamamlayıcı bir işlevdedir. Ünlem dilsel işlevi arttırıcı özelliğindedir!
	Bağımlılık: Resim metine bağlı olarak anlam kazanmıştır.		

Tab. 3: A3 ve T3 Çözümlemesi

Karikatürleri göstergebilim açısından incelendiğinde, içlerinde yer alan görsel ve metinsel göstergeler ve aralarındaki ilişki tablodaki gibidir. Ancak her iki karikatürde de mevcut kişileştirme mevcut iken; Türkçe karikatürde görsel düzeyde yan anlam olmamasına rağmen, karikatürler de sık başvurulan bir yöntem olarak, kişileştirilen hayvanın insan ile bir iletişim içinde olması absürt bir durum yaratmaktadır. Normal şartlarda ördeğin solucan yemesi iğrenç bir durum değilken; restoran, garson gibi *düzen*, *iletişim* gibi yukarıda belirtilen pragmatik bağlam oluşturma yöntemleri ile kişileştirilen ördekte iğrenç bir durum olarak görülmekte ve garsonun ünlemleri durumu pekiştirmektedir. Kişileştirmeye dair durum Almanca karikatürde de aynı iken, bağlamda insan bulunmaması, görsel düzeyde absürtlüğü ortadan kaldırmış ve metinsel düzeyde ünlemi anlam ayırt edici bir konuma sokmuştur.

A4-T4: Şaşırma Belirten Ünlemler

Karikatür A4

Karikatür T4

Gösterge	Görsel Düzey		Metinsel Düzey
Düzanlam	A4	Takım elbiseli eldivenli adam, kadın, kumla çalışan işçi	“-Guten Tag Frau Müller - -Ach, Guten Tag her Schmitt!”
	T4	yaşlı adam, küçük çocuk	“-Aaa! burnuna noldu Pinokyo! - Karıştırma sen! yer değiştirdim. Bundan sonra yalanın bini bin para! hahahaha!...
Yananlam	A4	İşçi ve adam ile kadın: farklı toplumsal sınıflar eldiven: sınıflar arasında üst sınıfın koyduğu sınır	“Ach!” ünlemi şaşırma bildirmektedir.
	T4	Yan anlam yok!	“Aaa!” ünlemi şaşırma bildirmektedir.
İkonlar- Semboller ve Retorik Figürler	A4	Kürek: işçi sınıfı Takım elbise: üst sınıf Ad aktarması (Syneckdoche): işçi ve adam farklı toplumsal sınıfları temsil etmektedir.	Alfabe, Pinokyo= ahşap çocuk Burun= yalan
	T4	çekiç, ahşaplar =marangozhane	Alfabe,
Resim-Metin ilişkisi / Ünlemin anlam ilişkisi yorumu	A4	Resim verilmek istenen mesajı net biçimde vermiştir.	Metin anlamsal olarak bir etkiye sahip değildir, yedek/gereksiz konumdadır. Ünlem dilsel işlevselliği arttıran partikel konumdadır!
		Yedeklik (Redundanz): Metin anlamı tamamlamak konusunda gereksizdir.	

	T4	Resim tek başına göstergesi adına bir anlam ifade etmemektedir.	Metin anlamı oluşturan baskın özelliktir. Ünlem ayırıcı özelliktir!
	Bağımlılık: Resim metine bağlı olarak anlam kazanmıştır.		

Tab. 4: A4 ve T4 Çözümlemesi

Karikatürleri göstergeler olarak ele aldığımızda; Almanca karikatürün verdiği mesajın aktarımında resim baskın durumda iken Türkçe karikatürde metin baskındır. Hatta T1'de metin baskın durumda olmasına rağmen, tek başına yeterli olamayacak durumdadır. Zira sırf bu karikatüre bakarak oluşturulan bağlamın ve aktarılmak istenen mesajın karikatür okuru tarafında anlaşılması imkansızdır. Çünkü burada bağlamı oluşturan asıl etken okurun önbilgisidir. Eğer okur, Pinokyo masalını, masalda Pinokyo'nun yalan söylediğinde burnu uzayan ağaçtan yapılmış, sonradan canlanan bir kukla olduğunu bilmiyorsa karikatür okur için hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Hatta masal bilinse bile karikatürün cinsel içerikli şaka içerdiği anlaşılabilir. Bu anlamda söz konusu anlamı yaratan *bağlam özellikleri*, okurun *önbilgisi ve varsayımıdır*. Bu noktada ünlem de yine masalın bilinmesi koşuluna bağlı olarak anlamı pekiştiren özellik göstermektedir.

A5-T5: Ağrı-Acı Belirten Ünlemler

Karikatür A5

Karikatür T5

Gösterge	Görsel Düzey		Metinsel Düzey
Düzanlam	A5	2 doktor, doktor üniforması, stetoskop, alın aynası, enjeksiyon,	Enjektörde: 'Kritik' Hastada: "Hartmanbund&Co" "-Auuua... Nerv getroffen!" Açıklama: "Sozialminister Norbert Blüm übt heftige Kritik an der ärztlichen Ständevertretung 'Hartmannbund'"
	T5	hemşire, hasta, enjeksiyon	"-Beyefendi lütfen bu aşı sizin sağlığınız için! Ahh! Kolum! Kolum acıyor!! -Hayırrr! Canım yanacak biliyorum!"
Yananlam	A5	İğne yapılan doktor: Doktorlar Derneği İğne yapan doktor: Sosyal hizmetler bakanı İğne: eleştiri	"Auuua!" ünlemi acı bildirmektedir.
	T5	hemşirenin gözyaşı: acı hastanın yüz ifadesi: korku, endişe	"Ahh!" ünlemi acı bildirmektedir.
İkonlar-Semboller ve Retorik Figürler	A5	önlük, stetoskop, alın aynası: doktor Ad aktarması (Synecdoche): sağdaki doktor, sosyal hizmetler bakanını temsil etmektedir.	Alfabe, Ad aktarması (Synecdoche): soldaki doktor, doktorlar derneğini temsil etmektedir.
	T5	Hemşirenin kafasındaki hilal: Sağlık, sağlık çalışanı, ilk yardım	Alfabe, İroni: işlem sırasında canı yanması gereken hasta, hemşirenin canını yakmaktadır.

Resim- Metin ilişkisi / Ünlemin anlam ilişkisi yorumu	A5	Resimde soldaki doktor olan, sağlık bakanının karikatürize edilmiş çizimi ön bilgiye muhtaçtır. Onun dışında da göstergenin sadece resim ile anlaşılması mümkün değildir.	İki metin vardır; Karikatüre dahil olan 1. metin, anlam oluşturmada resmi tekrarlayan bir işleve sahiptir. Burada ünlem dilsel işlevselliği arttıran partikel konumundadır! 2. Metin Karikatürün kaynağı olan aktüel durumun açıklamasıdır ve gösterge olarak kavranmasında hiçbir boşluk kalmasına yer bırakmaz.
	1. Metin: Yedeklik: Metin resimle aktarılanın yinelenmesidir. 2. metin zaten çözülmesi gereken bir gösterge değil, gerçek olandır.		
	T5	Ağlayan hemşire ve dişlerini sıkmış, gergin hasta. Poposu ile hemşirenin kolunu sıkıştırması konseptin yaratılması ve mesaj bakımında baskın durumdadır.	Metin anlamı tamamlayıcı bir işlevdedir. Ünlem dilsel işlevselliği arttıran partikel konumundadır!
	Baskınlık: Resim verilmek istenen anlamın aktarılmasında metne göre baskın konumdadır.		

Tab. 5: A5 ve T5 Çözümlemesi

Göstergebilimsel açıdan incelendiğinde, içlerinde yer alan görsel ve metinsel göstergeler ve aralarındaki ilişkiler bakımından karikatürlerde göstergenin iletilmesi yönünde, tabloda da görüldüğü gibi herhangi bir boşluk yoktur. Politik bir karikatür olan A1'de, bağlam resim ve birinci (karikatürün içinde yer alan) metin ile oluşturulmuş olmasına rağmen; iletişimin bir tarafını oluşturan karikatür okuyucusunun ön bilgi sahibi olmaksızın göstergenin anlamını çözümleyebilmesi adına, karikatürize edilen gerçek durum, karikatürün altında açıklama şeklinde ikinci metin olarak verilmiştir. İkinci metin bağlamın oluşması, dolayısıyla da dizge içindeki göstergelerin anlamlarının kavranması konusunda birincil öneme sahiptir. Bu sebeple de birinci metinde yer alan ünlemin, anlam ayırt edici (relevant) olmadığı, ancak dilsel işlevselliği arttırabildiği görülmektedir.

SONUÇ

Ünlemler dili zenginleştiren, dilin olmazsa olmaz öğeleri olarak kabul edilmelerine rağmen; kelime olarak gösterdikleri tür özellikleri ve dilsel bütünlük içindeki yerleri bakımından halen tartışma konusudurlar. Kimi dilbilimciler ünlemleri, edat olarak kabul ederken; kimileri de salt duygu bildiren sözcükler olarak nitelemektedirler. Prof. Lehmann Almandaki ünlemleri, tek başına anlamı olmayan ancak, anlama katkı sağlayan "partikeller" genel grubunda ele almış ve şematik olarak detaylı bir şekilde dildeki yerlerine netlik kazandırmaya çalışmıştır. Türkçede ise ünlemler konusu üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Yapılan az sayıda çalışma da bu konunun daha çok araştırılması gerektiği önerisinde bulunmaktadır (Bkz. Gedizli, 2014: 133). Bu durumun başlıca sebeplerinden birinin ünlemlerin yazı dilinden ziyade konuşma dilinde kendisine yer buluyor olması ve araştırmacılara sahaya inme zorunluluğu getirmesi olabilir.

Biz de bu çalışmada ünlemleri; resimlerle bağlam oluşturulduktan sonra durumların konuşma diline uygun metinlerle desteklendiği ya da içinde diyalogların doğrudan kullanıldığı karikatürlerde nasıl kullanıldıklarına bakarak değerlendirmeye çalıştık. Söz konusu durumlar, anlamsal bir bağlam oluşturması açısından önemlidir. Çünkü karikatürlere, anlatısı olan birer gösterge olarak baktığımızda, o göstergelerin Alman ve Türk toplumlarında, alıcılar tarafından çözümlenebilmesi açısından nasıl kodlandıkları önemlidir. Ancak karikatürlerin genel olarak politik ve mizahi olmak üzere ikiye ayrıldığı düşünüldüğünde, bizim durumumuzda içinde ünlemlerin geçtiği karikatürlerin bulunması araştırmanın önündeki en büyük kısıtlamayı oluşturmaktadır. Dilbilim, toplumbilim ya da siyaset bilimleri gibi alanlarda yapılabilecek benzer çalışmalara kaynaklık edecek karikatür sınıflandırma çalışmalarının bulunmaması bu durumun temel nedenidir. Böylesi bir sınıflandırma, gelecekte yapılacak araştırmalara kaynaklık etmesi açısından üzerinde durulması gereken bir indeksleme çalışma olabilir.

Araştırmanın uygulama kısmından elde edilen bulgular ise şöyle sıralanabilir: Resim metin ilişkisi yönünden Almanca karikatürlerde metin daha çok tümleyicilik ve yedeklik özelliği gösterirken; Türkçe karikatürlerde metinler genellikle bağımlılık özelliği göstermektedir. Metinlerdeki retorik figürler yönünden, beş Almanca karikatürün yalnızca üçünde ironi, nida ve ad aktarması mevcut iken; Türkçe karikatürlerin tamamında birer söz sanatı mevcuttur. Ünlemlerin metindeki işlevi konusunda, beş Almanca karikatürün dördünde ünlem dilsel işlevseli arttıran partikel, birinde anlam ayırt edici konumundayken, beş Türkçe karikatürden üçünde ünlem dilsel işlevseli arttıran partikel konumunda, ikisinde anlam ayırt edici özelliktedir.

Araştırmada tespit edilen en önemli bulgulardan biri de ünlemlerin anlamını oluşturan şeyin *anlamsal bağlam* olduğunun tespit edilmesidir. T1 ve T2 karikatürlerinde görüldüğü gibi aynı ünlem: “Heey!”, farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Bağlamın oluşmasında genellikle görsel düzey ön plandadır. Ancak A5 örneğinde olduğu gibi ünlemin dışındaki (açıklayıcı) metinler bağlam oluşmasında birincil öneme sahip ise; ünlemler, anlam ayırt edici bir özellikte (relevant) değil, anlamı pekiştiren (redundant) bir özelliktedirler. Almancada ve Türkçede tikslenme, şaşırma, seslenme ve can yanması belirten ünlemler fonetik açıdan benzerlikler göstermektedir.

Çalışmada Almanca ve Türkçe karikatürleri ve içlerinde geçen ünlemleri özellikle göstergebilim ve anlambilim açıdan irdelenmeye çalışılmıştır. Hem tür olarak ve göstergebilimsel açıdan karikatür, hem de dilbilgisel ve anlambilimsel açıdan karikatürlerdeki ünlemler incelenmiştir. Tabii ki yapılacak daha kapsamlı çalışmalar sonucunda, daha detaylı ve daha kapsamlı bulgulara ulaşılabilecektir. Çalışmamızda ilk aşamada ulaşılan bulgular ve öneriler mümkün olduğunca veremeye çalıştık. Umarız ki, bundan sonra yapılacak araştırmalarda, dilin zenginlikleri arasında olan ünlemler ve benzeri konulara da geleneksel dilbilim ve gramer konularına gösterilen ilgi gösterilir. Ancak bu gibi detaya inen çalışmalarla Türkçenin dilsel gücü ve zenginliği bilimsel olarak ortaya koyulabilecektir.

KAYNAKÇA

- Atik, Ayşe (2014). *II. Meşrutiyet dönemi karikatürlerinde Osmanlı kurumları, gündelik yaşam ve halk imgeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi
- Büyüktopçu, Mehmet Büyüktopçu (2014). *Alman Karikatürlerinde Türk İmgesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bußmann, Hadumond (2009). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 2. Aufl. Stuttgart: Kröner.
- Er, Mutlu (2015). *Eine semiotische Analyse der Kriegsplakate: Solidarität, Kriegsanleihe und Symbolismus im zweiten Weltkrieg*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Eziler Kıran, Ayşe (2014). Dilbilim, Anlambilim, Edimbilim. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı 9/6, 719-729.
- Fischer, Hubertus (1994). *Wer löscht das Licht?: europäische Karikatur und Alltagswelt, 1790-1990 (Schriften zur Karikaturen und kritischen Graphik)*. Stuttgart: Hatje.
- Henne, Helmut (1978). "Gesprächswörter. Für eine Erweiterung der Wortarten." *Interdisziplinäres deutsches Wörterbuch in der Diskussion* içinde (42-47), Düsseldorf: Schwann.
- Hubmann, Sonja (2017). Deutsche Grammatik: Interjektionen. 25.03.2017 tarihinde kişisel web sitesi http://www.sonni.tv/deutsch_grammatik.htm, adresinden alındı.
- Gedizli, Mehmet (2015). Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 36, 126-134.
- König, Ekkehard (2012). Zur Standortbestimmung der Kontrastiven Linguistik innerhalb der vergleichenden Sprachwissenschaft. *Deutsch im Sprachvergleich. Grammatische Kontraste und Konvergenzen* içinde (13-40), Berlin: Institut für Deutsche Sprache.
- Lehmann, Christian (2016). Begriff der Interjektion. 20/03/2017 tarihinde kişisel web sitesi <http://www.christianlehmann.eu/> adresinden alındı.
- Marhenke, Dietmar (2003). *Britischer Humor im interkulturellen Kontext*. Doktora Tezi. Braunschweig. Technische Universität Carolo-Wilhelmina.
- Morris, Charles W. (1973). *Zeichen, Sprache und Verhalten*. Düsseldorf: Schwann.
- Narimo, Sabar (2012). *A Semiotical Analysis of Political Caricature Collected by Gatot Eko Cahyona*. Lisans Bitirme Tezi. Surakarta: Muhammadiyah Surakarta Üniversitesi.
- Nöth, Winfrid (2000). *Handbuch der Semiotik*. Stuttgart: Verlag J.B Metzler.
- Saussure, Ferdinand (2004). Course in General Linguistics. *Literary theory, an anthology / edited by Julie Rivkin and Michael Ryan*. - 2. Baskı içinde), Padstow, Cornwall: T.J. International, 59-71
- Şahin, Sedat (2000). *Eine Vergleichende Studie Über die Semiotische Bedeutung der Karikaturen in Deutschen Und Türkischen Zeitungen*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Şahin, Sedat (2014). *Göstergebilim ve Tarihsel Gelişimi (Semiyotik, Semiyoloji)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Vardar, Berke (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. (2. Baskı), İstanbul: Multilingual.
- Vater, Heinz (2002). *Einführung in die Sprachwissenschaft*. München: W. Fink Verlag.
- Volli, Ugo (2002). *Semiotik: Eine Einführung in ihre Grundbegriffe*. (Aus dem Ital. Von Uwe Petersen), Tübingen-Basel: UTB.

Karikatür Kaynakçası

Karikatür A1: <https://www.yumpu.com/de/document/view/52503850/kinder-in-der-karikatur-prasentation-dgkj-2015> Erişim: 28.03.2019

Karikatür A2:

<https://www.programm-altersbilder.de/meldungen/karikaturen-wettbewerb-zum-alter-schluss-mit-lustig-ist-beendet-die-gewinnerinnen-und-gewinner-stehen-fest.html> Erişim: 28.03.2019

Karikatür A3: <https://karicartoons.wordpress.com/2010/04/12/der-haufen-der-erkenntnis/> Erişim: 28.03.2019

Karikatür A4: (1982): Alles, bloß das nicht! Dreihundertzeichnungen von Bosc. S. 82, Zürich: Diagonos Verlag.

Karikatür A5 (1985): Heitzinger Karikaturen. München: Verlag F. Bruckmann.

Karikatür T1:

<http://www.aircrafttechnic.com/upload/media/entries/2016-10/20/52-5-d5d6b0bfab55df7aef88e160b9bfe4a4.jpg> Erişim: 28.03.2019

Karikatür T2: <http://geikoo.co/erman> Erişim: 28.03.2019

Karikatür T3: <http://www.turkiyecocuk.com.tr/kategori/mizah-karikatur/page/10/> Erişim: 28.03.2019

Karikatür T4: <http://turkcefikralar.blogspot.com.tr/2012/01/brak-gitsin-donerse-senindir.html#.WRfLgLOGNo5> Erişim: 28.03.2019

Karikatür T5: <https://www.bobiler.org/monte/karikatur--96224> Erişim: 28.03.2019